

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 26, 2008.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 26, 2008.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 26, 2008.

UDK 811.163.4'366.54

Миодарка ТЕПАВЧЕВИЋ*

ПАДЕЖНЕ ВРЕМЕНСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У ЈЕЗИКУ СТЕФАНА МИТРОВА ЉУБИШЕ

Апстракт: У раду се разматра употреба временских конструкција у језику Стефана Митрова Љубише. Анализа је показала да у Љубишином језику доминирају данашњи облици, али се чувају и стари који представљају драгоцен извор за лингвистичка проучавања.

Кључне ријечи: временске конструкције, Стефан Митров Љубиша, напредност, антериорност, постериорност.

У језику Стефана Митрова Љубише укрштају се различити језички слојеви, као и у Вуковом језику и језику других црногорских писаца његовог времена. Његов значај и улога су утолико већи јер је своје језичке вриједности и богатство свога израза реализовао у процесу стандардизације нашег књижевног језика. У структури Љубишиног дјела преовладавају особине књижевног језика, али је исто тако његов језик донекле сачувао говорне појединости из непресушних језичких извора паштровског поднебља и сусједних црногорских говора, с једне стране, и приморских црногорских говора и говора хрватског приморја, с друге стране. Народне особености у његовим дјелима које доминирају у лексици, специфичност дијалектизама на фонетском и морфолошком нивоу, разуђеност синтаксичких слојева, лексичко-семантичка и творбено-лексичка разноврсност и попуњеност, незнатне примјесе страних наноса чине његово дјело заиста особеним, заправо изворним у односу на вријеме и завичај, а уједно и данас живим и блиским нашем времену и читаоцу.

* Асистент на Филозофском факултету у Никшићу.

Књижевно дјело Стефана Митрова Љубише представља непресушни извор за разнолика јазичка испитивања. За овај рад издвојили смо један мали дио из ширег проучавања Љубишиног језика. Предмет нашег интересовања представља функционисање система временских конструкција. Анализу смо извршили на рукописном и штампаном материјалу¹. У намјери да испитамо колико ту имамо оновременог језичког стандарда вршили смо поређења са испитаним црногорским говорима, као и са старијим црногорским писцима и Љубишиним савременицима са црногорског говорног подручја па и шире, као и према Вуковом језику уопште. Са друге стране, настојали смо видјети његов удио у процесу стандардизације књижевног језика.

Поред мјесног једно од важних прилошких значења је и временско, којим се исказује вријеме вршења радње које се означава управном ријечју. За обиљежавање времена у Љубишином језику употребљавају се сви зависни падежи². У зависности од тога да ли имају значење напоредности, антериорности и постериорности, све временске падежне синтагме посматраћемо у три групе, у којима се различите падежне синтагме појављују као носиоци у основи истих значења. Међутим, они се не јављају са значењима која су апсурдно иста, већ се у неким од њих јавља нијансирано значење због прецизности изражавања³.

¹ Подаци о свим Љубишиним аутографима налазе се у нашем раду: *О природи, мјесту и употреби сугласника х у језику Стефана Митрова Љубише*, Гласник, ЦАНУ, 23, Подгорица, 2005, стр. 113–116. За овај рад користили смо и штампана дјела: ПЦП – *Pripovijesti crnogorske i primorske. Skupio, složio i pregledao Šćepan Mitrov Ljubiša*. У Dubrovniku, nakladom tiskarne Dragutina Pretnera, 1875; ПВД– *Причања Вука Дојчевића. Скупио и сложио С. М. Љ*. Прво издање појавило се у Српској зори 1877, 1878. и 1879. Други пут су публикована у посебним свескама, које је Уредништво Српске зоре издавало 1877. и 1878. године у Бечу: *Причања Вука Дојчевића. Скупио и сложио Стјепан Митров Љубиша. Издаје Уредништво „Српске зоре“*. У Бечу (Штампарија Јанка С. Ковачева), 1877; Б–*Поему Бој на Вису*, Спјевао Ст. Лј, У Загребу 1866. Брзотиском Анте Јакића; П–*преводе; Ч–чланке; Г–говоре; као и штампана писма – П*.

² У словенским језицима сви зависни падежи могу се употребити за обиљежавање времена, датив само с предлозима, а остали падежи и са предлозима и без њих. Мада су у српскохрватском забиљежени ријетки примјери датива без предлога, они представљају усамљену појаву у словенским, као и у српскохрватском језику. (Милка Ивић, *Из проблематике падежних временских конструкција*, Јужнословенски филолог, XXI, 1–2, Београд, 1955–1956, 165)

³ Михаило Стевановић, *Синтаксичка синонимика*, Књижевност и језик, X, бр. 2, Београд, 93.

СИНТАГМЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ НАПОРЕДНОСТИ

Значење напоредности јавља се у примјерима гдје радња или стање изражени управном ријечју синтагме падају у одсјек времена који је означен именицом падежне синтагме о којој је ријеч⁴.

Темпорални генитив, акузатив и инструментал

У Љубишином језику са значењем напоредности употребљавају се темпорални генитив, акузатив и инструментал. Темпорални генитив и акузатив се јављају са обавезном одредбом, при чему је опсег употребе темпоралног генитива нешто мање израженији. За разлику од савременог језика темпорални инструментал је знатно чешћи у Љубишином језику.

Генитив праћен одредбом у функцији означавања времена забиљежили смо у следећим примјерима:

Ово му писах иошт *Липња мјесеца* П 6, Ми ћемо се наћи или одгодити јошт *ове неђеље* П 9, јер ће се ово вијеће славити почетком *овога мјесеца* П 14, У повратку из Боке *концем Јулија* П 16, којег сте ви у Котору нашли *прошлог љета* П 22, *Ове наступајуће неђеље* долазе моји инџениери П 37, *да се јошт овога лјета* пуžна рага започне П 81, *Кнежевао је те године* у Махината Јанко Станишић ШМ 26, *сваке године* посијеку дажбуди *шест тисућа дубова* ПЦП 7, Ја сам се повргао у горњијем Поборима *оне исте године*, а по каживању попову, и *оног истог дана* ПВД 1,5, Слазио ја *тројичинске Недјеље* у Приморје ПВД 17,97, Укрцах се *једне године* на грчки брод ПВД 30,6, Мислим да *сваке године* посијеку *шест тисућа дубова* Ч 7,9.

У зависности од глаголског дијела синтагме радња може испуњавати читаво вријеме означено именицом у генитиву или дио тог времена. Као што примјећујемо, временски детерминатив конкретизован је лексемама *дан, недјеља, мјесец, година, љето*, са актуализаторима *ове, концем, прошле, наступајуће, оне, једне* и сл. Падежном конструкцијом у генитиву може да се указује и на темпоралну итеративност са актуализатором *сваки* којим се формализује дужи временски период (*сваке године*)⁵.

⁴ Милка Ивић, *Из проблематике падежних временских конструкција*, 166.

⁵ Милка Ивић ове конструкције са актуализатором *сваки* одваја од осталих случајева употребе временског генитива и посматра их одвојено од генитивне временске конструкције локационо-статичког типа (М. Ивић, *Из проблематике*

Паралелно са темпоралним генитивом као његов синтаксички синоним јавља се акузатив у функцији означавања времена, с тим што се појмови времена, чија се имена налазе у облику акузатива, третирају као недјелјиви у односу на вршење радње управног глагола.

каза ми ваш лиепи телеграф и одговор, што је *исти час* оправио П 43, *исти дан* ми брзојави П 47, *Овај час* примих твоје писмо П 50, *Сваку вечер* клим са Радивојевићем П 51, *Они дан* си ми брзојавио П 59, *Једно вече* на измаку прољећа ... хладио се Спасоје ГО 1, кад *један дан* Горда... пође у село ГО 6, *Svaki bi put* записао у *jednu veliku* књигу ПЦП 9, *Пети дан* приспије из Скадра Спасоје ГО 11, Дођу *трећи дан* свештеници ГО 19, *padahu svaki dan* у Srednje Mahine ШМ 3, *Sćerana je taj dan* спопала грозница ШМ 4, *čemu se izglibi po obrazu onaj dan* кад низ поље слазасте ШМ 9, *Jedno jutro* nagnali se sami oni два ШМ 47, *dok dogju treći dan* у мрак у Pobore ПЦП 192, *Treći dan*, у први sat поноћи, прispију на једно *ždrijelo* ПЦП 195, *Једно јутро* пошто кренемо с Бојане ПВД 1,7.

Темпорални акузатив је фреквентан и у језику других црногорских приповиједача XIX вијека, и чешћи је од генитива⁶, насупрот књижевном језику у којем је претежнија употреба темпоралног генитива⁷. На основу датих примјера потврђује се констатација Даринке Гортан-Премк да се генитив употребљава кад су у питању дужи временски периоди (*година, годишње доба, мјесец, недјеља*), а кад су у питању краћи временски периоди (као што су *дан, час, вече, јутро*), њихова имена се употребљавају и у акузативу и у генитиву⁸. Могућност употребе акузатива именица са значењем дужих

надежних временских конструкција, 182). Слободан Павловић замјеницу *сваки* посматра у својству антиактуализатора (Слободан Павловић, *Детерминативни надежи у говору северозападне Боке*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Лужнословенског филолога, књ. 16, Београд, 2000, 55).

⁶ Рајка Биговић-Глушица, *Језик Марка Миљанова*, Подгорица, 1997, 233; Бранислав Остојић, *Језик Мемоара војводе Анта Даковића*, Никшић, 1989, 160; Мато Пижурица, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, Прилози проучавању језика, 5, Нови Сад, 1969, 198–199.

⁷ Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II, Синтакса*, Београд, 1974, 397. О процесу продирања генитивних синтагми у адвербну временску категорију, односно о сужавању беспредлошког темпоралног акузатива детаљно објашњење дала је Д. Гортан-Премк (Даринка Гортан-Премк, *О еволутивним тенденцијама акузативних синтагми без предлога у српскохрватском језику*, Лужнословенски филолог, XXX/1–2, Београд, 1973, 288–289).

⁸ Даринка Гортан-Премк, *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Лужнословенског

временских периода одлика је народних говора⁹. У Љубишином језику биљежимо и примјере са редним бројем као актуализатором и именицом *дан* у акузативу у функцији датума.

Акузатив за мјеру времена одређује како дуго и колико дуго је нешто трајало и облик темпоралног генитива се не би могао умјесто њега употребити:

вас дан ме пратила у памети она старвична шјен ГО 23, *јер ће који час* све те мураје бити предане обћини П 49.

Као што смо већ истакли, опсег употребе темпоралног инструментала у језику нашег писца знатно је шири него у савременом књижевном језику¹⁰:

Pogje *zorom* da vidi što je s njim ШМ 11, *ноћу* poveze vojsku na otoke Vranjinu i Lesendro ШМ 41, *диже* logor *ноћу* pak umače bez boja ШМ 41, *gdje se proljećem* nasrkaš mirisom divesilja ПЦП 29, *крене zorom* na put ПЦП 79, *Domaćica Šćerčeva* podrani *zorom* da spremi mužu brašenice ПЦП 177, *ноћу* putuju, a u alugama danjuju ПЦП 192, *da ću jednoličiti petkom* i *srijedom* ПЦП 227, *Nedjeljom* i *praznikom* bijahu crkve pune udušena naroda ПЦП 229, *Radimo* u tomak *danju* ralom i motikom, a *ноћу* veslom i mrežom ПЦП 247, *Proljećem* sjejem lan ПЦП 266, *да се за њ Богу молиш јутром* и *вечером* ПВД 13,70, *дасте сутра зором* на каменоме мосту ПВД 19,106, *У сриједу зором* крене Владика ПВД 33,150, *Долазио недјељом* у манастир Косијерево ПВД 36,44, *коју му зором* обасјају први сунчани зраци Ч 7,3, *Današnjim danom* sabor dalmatinski svrğuје своје jedanaesto zasjedanje Г 23.

Специфичност темпоралног инструментала и у старијем језику а нарочито у новијем јесте да у многим ситуацијама губи своје динамичко временско значење, што доводи до потискивања овог падежа различитим предлошким конструкцијама¹¹.

филолога, књ. 2, Београд, 1971, 132.

⁹ За говоре Мрковића види (Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, Српски дијалектолошки зборник, XVIII, Београд, 1969, 229), за левачке (Радоје Симић, *Синтакса левачког говора, I, Употреба падежних облика*, СДЗб, XXVI, Београд, 64).

¹⁰ Стевановић, *Савремени II*, 452.

¹¹ Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (Синтаксичко-семантичка студија)*, САН, Посебна издања, књ. ССXXVII, Београд, 1954, 129–130.

У Љубишином језику забиљежили смо и примјере који су необични са становишта савременог књижевног језика, али не и неких црногорских говора¹²:

Да те нове књиге свијет угледају *новом школском годином* П 82, ходила бих барем *мраком* да му назовем добру ноћ ГО 20, Jedno веће *мраком* sagje Dolgoruk pratnjom u Grbalj ШМ 45, opet *мраком* izagje iz Skadra ПЦП 63, nastave putovanje *subotom* ПЦП 194, Nagje Друшко два hercegovачка uskoka, koji mu se poduhvate да ће trupље Мijatovo kradom iznijeti из groba и prenijeti у Budvu *prvijem мраком* ПЦП 251, да пођемо *мраком* изгорети турске ђемије ПВД 1,9, *Новом годином* прекини му давање ПВД 19,105, умре *даном* 19. листопада Ч 2,211.

Темпоралним инструменталом којим се одређује колико дуго је нешто трајало у смислу „у току године”, „годишње” проналазимо у следећим примјерима:

Да ih се *годином* toliko podnjivi, kud sreće ПЦП 7, кажу му колико дава *годином* црква осијека ПВД 6,29, по четири двисца *годином* у пешкеш ПВД 17,97, *годином* по четири двизца ПВД 17,100.

У примјеру: povede me djed još *djetetom* у Bubića да me шиша ПЦП 132, имамо временски период посредно идентификован узрастом. Овај инструментал „апозитивног” типа је карактеристичан код именица које означавају човјека у одређеном добу старости, да би се показао временски период паралелан са тренутком вршења глаголске радње¹³. Забиљежен је и у црногорским говорима, мада чешће као допуна глаголу *бити*¹⁴.

Адвербијализовани облик *земаном* јавља се у инструменталу који има значење „некада, у прошло вријеме”¹⁵: *Земаном* придође у зетскоме пољу ПВД 24,132, То је *земаном* bivalo ПЦП 9.

¹² Исп. *мраком*, неђелом у црмничким говорима (Бранко Милетић, *Црмнички говор*, Српски дијалектолошки зборник, IX, Београд, 1940, 534).

¹³ Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, 146.

¹⁴ Милетић, *Црмнички говор*, 530; Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љешански говори*, Српски дијалектолошки зборник, XV, Београд, 1965, 189; Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, Српски дијалектолошки зборник, XXIII, Београд, 1977, 115; Мато Пижурица, *Употреба надежа у говору Роваца*, Прилози проучавању језика, 3, Нови Сад, 1967, 167.

¹⁵ Пижурица, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 215.

Синтагме у којима се у зависном дијелу налази именица у инструменталу која означава почетак временског периода једнаке су по значењу локативним синтагмама са предлогом *на*:

Кад си ми брзојавио *почетком Просинца* П 25, пак се за то надам да ћу моћи *почетком пролећа* П 34, *Роџетком јесени* приспију звона из Млетака ПЦП 256.

Иако је српскохрватски темпорални инструментал углавном изгубио динамички карактер свог временског значења и почео да се губи као посебна падежна категорија, примјећујемо да је поље употребе темпоралног инструментала доста широко у Љубишином језику у односу на савремени језик.

Генитивне синтагме с предлозима

У означавању истовремености глаголске радње и трајања појма с именом у овом падежном облику Љубиша употребљава предлоге *око, с, за, усред*.

1. Генитивом с предлогом *око* означава се вријеме и прије и послвије појма означеног с именом у генитиву; односно приближно вријеме, које може бити мало прије или послвије временског термина с именом у генитиву:

rodi mi se posmrče negdje око свјетне недјелје ПЦП 242, *Око родна* приспију под Превлаку ПЦП 268, *Удри друга око подна* ПВД 1,10, *Око трипунице* јек од зиме ПВД 28,154.

Ова предлошко падежна синтагма у значењу напоредности није забиљежена у језику старијих црногорских писаца владике Данила, Петра I, и А. Даковића док се ријетко јавља у језику Петра II и М. Миљанова¹⁶.

2. Генитивна синтагма са предлогом *с* у функцији напоредности у изразу *с оне стопе* у језику нашег писца може се протумачити као *одмах, истог тренутка*:

i čisto hoćаше с оне стопе seliti ПЦП 52, *S one стопе* поје Vuk u jednu šumu ПЦП 176, *Тер ти баба с оне стопе* у попа с иконом ПВД 9,37.

¹⁶ Александар Младеновић, *Језик Владике Данила*, Нови Сад, 1973, 167–170; Бранислав Остојић, *Језик Петра I Петровића*, ЦАНУ, књ. 8. Одјељење умјетности, књ. 1, Титоград, 1976, 202; Остојић, *Језик Мемоара војводе Анта Даковића*, 157; Михаило Стевановић, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, Београд, 1983, 572; Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 234.

Употреба наведених синтагми забиљежена је у црногорским говорима, тако да је разумљива њихова појава у језику С. М. Љубише¹⁷.

3. Генитивне синтагме са предлогом *за* честе су у текстовима Стефана Љубише. Њима се означава да се нешто врши у току трајања временског термина означеног самосталном ријечју:

ne ćete podići za vašega vijeka od srca poroda ПЦП 199, *Bilo je u Spiču, za moje mlado doba, sedam brata u jednoj istoj kući* ПЦП 242, *Znam za života oca Maksima* to: da su mu sedamdeset godina a da ih je prošlo pedeset od kad je monah ПЦП 253, *za mojih mlađih doba*, живио један кротак и богобојазан човјек ПВД 34,208, *zapiše se caru vojnik za dovijeka* ПЦП 66, *vi me redovnici za mlada* ne učili ПЦП 226, *Kad mu ne mogu ništa za života*, barem bih pamtio ПЦП 262, *on je osugjen za dovijeka* плачу и škrгутанју зубова ПЦП 273, Но по што је уведен обичај, иошт *за Душана* ПВД 10,47, *За Дукљана* и *Вукана* бивала је зецка граница на бијеломе Дрину ПВД 24,134.

Употреба ове предлошко-падежне конструкције у временском значењу својствена је народним говорима¹⁸, језику старијих црногорских писаца¹⁹, као и Вуку Караџићу²⁰. Данас се њена употреба осјећа помало необичном и архаичном, и обичније се јавља падежна конструкција *за вријеме + генитив*²¹. У језику Стефана Љубише проналазимо и такве примјере:

ипак ја с моје стране нећу пропустити о граници говор заметнути *за вријеме претресивања* П 5, *Otvaranje Akademije za vrijeme crnog političnog stanja* Hrvacke П 66, *da je za vrijeme svoje užasne pogibije* prevlašći manastir gostio sedamdeset i dva kalugjera, starosjedioca i pridošlice ПЦП 258.

¹⁷ Исп. *с ове стоне / с овије стона* у колашинским говорима (Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, књ. 12, Одјељење умјетности, књ. 2, Титоград, 1981, 199).

¹⁸ Слободан Павловић, *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*, 61; Пижурица, *Употреба падежа у говору Роваца*, 148; Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, 121.

¹⁹ Мато Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, ЦАНУ, књ. 22, Одјељење умјетности, књ. 5, Титоград, 1989, 339; Стевановић, *Речник Петра II*, 220; Остојић, *Језик Мемоара војводе Анта Даковића*, 157.

²⁰ Милка Ивић, *Једно поређење Вукова језика са нашим данашњим књижевним језиком*, Зборник за филологију и лингвистику, I, Нови Сад, 1957, 120–121.

²¹ Стевановић, *Савремени II*, 350.

Забилежили смо и карактеристичну конструкцију *за времена* + *генитив* умјесто конструкције *за вријеме* или *у току* + *генитив*:

да иошт *за времена ultimatumа турскога* Грчкој, узет је у принципијум увет П 17, *Да је Venecija bila u to doba snažna i hitra kao za vremena propasti Srbskoga carstva* ШМ 15, *Za vremena predaje, ja sam se zaludu borio* ПЦП 15, *kako se jedna baba za vremena Dušanova prorekla na Varivdan* ПЦП 32, *Priповijest za vremena maloga Šćerana* ПЦП 131.

Свакако је необична и генитивна конструкција са предлогом *иза*, која се у следећим примјерима јавља у значењу „*за вријеме живота*, *док је отац био жив* и сл.“:

tijelo mu svečano sahrane u zemlji Mitrovici, u grobu što je sebi *iza života* ogradio ПЦП 84, *Mene je otac iza živa* obećao onome djetiću ПЦП 78, *Čuh da je tu djevojku maćuha obećala, iza živa oca*, nekaku kovaču ПЦП 54,

а забилежена је и у језику Петра I и Вука Поповића²². Ограниченост употребе ове особине на језик писаца из Боке, Црне Горе и Херцеговине говори о њеном дијалекатском карактеру²³.

4. У служби одређивања временског односа регистрована је генитивна конструкција са предлогом *усред*, са значењем „*када је увелико оно што значи временски термин с именом у генитиву*“²⁴:

у сред бијела подна ПВД 3,20, као *u sred podna* ПЦП 22, *prenese da je iznikao u sred zime bosijok* ПЦП 237, гдје се народ купи на сајам *у сред коловоза* Ч 7,4,

За обилежавање неког временског растојања Љубиша употребљава изразе који у првом дијелу имају генитивну везу са предлогом *од* (који означава постериорност), а у другом предлог *до* (означава антериорност) + *генитив*, код којих се радња означена управним глаголом врши у току периода чији је почетак и крај означен овом предлошко-падежном везом:

Ovo se sve slučilo od proljeća do Listopada godine 1768 ШМ 42, *od božitnijeh poklada do Vasiljeva dnevi*, *ne ruča nikad doma* ПЦП 204, *Ostarah... od truda ... i od jeda što na srce slijevam od zraka do mraka* ПЦП 266, *промијенили ћуд од јутра до вечера* ПВД

²² Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 208; Пижурца, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 184.

²³ Стевановић сматра да је предлог *иза* настао највјероватније од везника *и* и предлога *за* (Стевановић, *Савремени II*, 269–270).

²⁴ Стевановић, *Савремени II*, 348.

1,8, хоћу да прехраним осмеро грла ралом и мотиком, преврћућ земљу од звијезде до звијезде ПВД 9,40, него риља земљу од зрака до мрака ПВД 12,58, би ли ми је најмили од митрова до никољаднева ПВД 27,150.

Овакве конструкције својствене савременом језику потврђене су у језику старијих црногорских приповиједача, чиме се језички Стефан Љубиша подудара са њима²⁵.

Акузативне синтагме с предлозима

Кад су у питању акузативне синтагме за означавање напоредности у односу појмова радње и онога што се означава именом у зависном падежу, Љубиша најчешће користи следеће предлоге: *у, за, на, уз, под, кроз, по*.

1. Акузативне синтагме с предлогом у честе су као одредбе времена радње која се дешава у неком од тренутака временског појма чије се име налази у овом падежу или се врши у току тога времена:

У сриеду чисту полазим П 15, он је кренуо *у четвртак* а Родић *у петак* П 29, *У неђељу* иде тамо Петрановић П 38, *у торник* писаћу вам обширније П 43, Сад ако желим да потегнем те паре *у рокове* П 59, *и рано јутро* поде с богом П 69, *опетъ, у глуху ноћъ*, сабра у Порција Леке С 27, *У mesojegje iste godine...* sjedio Sćeran на гувну ШМ 7, *dopru и прве hladove* дома на gotovu trpezу ШМ 9, *Kad se narod и први mrak* razigje ШМ 22, *и прве kokote* удари Вајо Gavrilović ШМ 40, *У јутро* taman се обуо ПЦП 13, *Sutra dan и svaniće* pozivač naglasi selu да је poginuo čovjek ПЦП 168, Једна јурише на град *у праскозорје* ПВД 1,10, *У први мах* врате се свати у младожење ПВД 8,34.

Конструкција *у + акузатив* најчешће се у Љубишином језику лексикализује именом дана (*сриједа, петак, недјеља* и сл), односно неким другим временским појмом (*јутро, ноћ, мрак, свануће* и сл). Висока фреквентност ове предлошко-падежне конструкције јавља се и у језику Марка Миљанова и Вука Поповића²⁶, што одговара стању које смо забиљежили у језику нашег писца.

²⁵ Исп. Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 235.

²⁶ Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 235; Пижурица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 210.

Љубиша употребљава, као Вук Поповић и Лазар Томановић²⁷, примјере фразеолошког типа, нпр.: *у то доба, у неко доба, у то вријеме* и сл. којим се интерпретира временско трајање „за вријеме *x*, у току *x*”:

Прво ме је допала у најбурније доба свог живота П 15, кад помислимо да се збио у једно доба П 26, У то доба рече се да Катилина превласти С 24, У неко зло доба отворе се врата ПЦП 11, како сам јавио и у своје вријеме нашијема пријатељима П 14, да у мој вијек нијесам вишег наврат имао П 43, У исто вријеме са обћи ми П 55, Рече се у то врће С 22, јер ту се и обљичје врјете позљедише њеки боніци ШМ 6, У исто врјете догје возом ШМ 32, Јошт и вриете кад је свјет настао ПР 2,165.

Регистровали смо и израз у очни трен, који се јавља у значењу одмах: ево ме натраг у очни трен ПВД 2,17, У очни трен окупе се око нас ПВД 3,21.

У једном примјеру забиљежили смо акузативни облик са предлогом у умјесто локатива: Тако у почетакъ Цари... устрояваху С 2.

2. Акузативне синтагме са предлогом за нијесу честе у језику нашег писца. Биљежимо следеће примјере у којима се падежна конструкција за + А најчешће лексикализује именицама година, вријеме:

непропуштаваше искати себи Консолатъ за доидАћу годину С 26, Она мѣста пріятна и красна за врће уталагаише С 11, Мало се кад на свјету могло одржати за дуго врјете господарство ШМ 19, За то вријеме Љубиша је испословао Ч 11,24.

Овом особином Љубиша се разилази са језиком Марка Миљанова и Вука Поповића²⁸, а слаже са језиком Петра I²⁹.

3. Конструкција на + акузатив у одређивању времена има неколико семантичких могућности, које су забиљежене и код старијих црногорских писаца³⁰:

²⁷ Пижурица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 210; Јелисавета Суботић, *Језик Лазара Томановића у његовим научним списима с краја XIX вијека*, 1981, 210.

²⁸ Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 235; Пижурица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 200.

²⁹ Проф. Остојић биљежи само један примјер за језик Петра I (Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 219).

³⁰ Исп. Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 236; Пижурица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 207.

а) означавање времена кад се врши радња:

ако није Вуко послао *на вријеме* прошњу П 54, ЋАрА Медину доћи ће карте *на вријеме* П 55, *На малу Госпу* бићу на Цетињу П 65, У Већу *на међjudнице* П 67, У Будви *на Све свеце* П 69, Приспије Канјош у Млетке *на Свјети* ПЦП 19, Био је Stevan навршио *šesnaestu godinu na cara dečanskoga* ПЦП 25, *Na Nikoljdan* у јутро иза crkovne službe посједaju zvanice ПЦП 33, *Na Šćepandan* kрену prosci к Šestanima ПЦП 37, Ја хоћу да знам сјену *на ови час* ПЦП 250, кад *на сами велики петак* пукне по галији глас ПВД 1,9, *На ускрсни понедељник* ево наредба ПВД 1,9, њих једанаестеро *на Божић* без ручка ударе да млитају по оној тражини ПВД 4,24,

б) означавање количине времена за које нешто траје или се врши: преминуо у дубокој старости *на годину* дана прије нег је Ђураћ дигао из Зете ПВД 3,

в) датирање времена:

На 28 овога мјесеца П 42, тако да *на 28* можеш поћи П 47, како сам ти био јавио *на 26* П 54, *На 15* истога бити ће отворен конкурс П 61, Сь њимь се састаше *на 5* Децембра Катилина и Ау-троніе С 18, диже оружје *на 27* Октобра С 30, да су њеки гр-баљски поклисари рекли *на 2* новембра 1869 Г 19.

Љубиша ову конструкцију за означавање времена употребљава са испуштеном именицом *дан*, чиме се слаже са језиком савременика Вука Поповића³¹. У функцији лексичког експонента најчешће се јављају називи празника.

4. Временска одредба акузатива са предлогом *уз* заснована је на широкој народној употреби, а карактеристична је и за језик Вука Караџића³²:

уз Петров пост П 9, *Jedno veče uz Božitnje poste* ШМ 1, гдје *ћеš, robratime, s badnjakom uz časni post* ПЦП 131, *Уз дуге зимње вечери* Вук је причао младом господару ПВД 3, Један дан *уз Петрове пости* помузли чобани стоку ПВД 1,6, *уз посте* јели у манастиру сваки дан боба ПВД 1,13, Летурђију св. Григорије поју... хришћани сваке сриједи и петка *уз часни пост* ПВД 20,112, да сам наумио *уз ове госпођине посте*, баш у прву сриједу, шљести у приморје ПВД 33,150.

³¹ Овакви примјери јављају се и у језику Вука Поповића (Пижурица, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 207).

³² Стевановић, *Савремени II*, 407. За говоре исп. Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, 155; Пижурица, *Говор околине Колашина*, 205.

Специфичност акузативне везе са предлогом *уз* која означава временско трајање је у томе што се углавном јавља са одређеним именицама, као нпр. *пост*.

5. У испитиваном материјалу забиљежили смо неколика примјера употребе акузатива са предлогом *под*, којим се означава кад се врши радња управног глагола:

јер и кад бих хтио до тога *под старост* доћи П 61, Ја знам да ће ме *под старост* наџерати да selim iz domovine П 69, тако те *под старост* моје мукe не допале ПЦП 226, *под старост* ротква му није помагала слабу желутцу ПВД 4.

У наведеним примјерима види се утицај црногорских народних говора³³.

6. У Љубишином језику регистровали смо и примјер са предлогом *кроз* у означавању напоредности радње: Што су се партаје помириле *кроз то вријеме* П 33, умјесто кога бисмо данас употребили предлог *за* са акузативом.

7. Предлог *по* са акузативом може да има и има темпорално значење, мада у нашем примјеру више означава мјеру, односно количину времена: *по сви ноћ* стражио stado od vuka ПЦП 27.

Инструменталне синтагме с предлозима

1. Код Љубише се временска напоредност означава слободним инструменталом, о чему смо говорили на почетку рада. Забиљежили смо само синтаксичку категорију инструменталне синтагме *с почетком* у комбинацији са допунским детерминативом у генитиву: *која су сь почеткомъ настоећега вѣка* ову частъвропе несрећно посѣтила была Ч 1,123.

У функцији означавања временске напоредности ријетко се употребљавају инструменталне синтагме с предлогом *с/са* у језику старијих црногорских приповиједача, док испитивачи народних говора не биљеже такву употребу или сасвим ријетко³⁴.

³³ Павловић, *Падежи у говору северозападне Боке*, 66; Милетић, *Црмнички говор*, 488; Пижурица, *Употреба падежа у говору Роваца*, 163; Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, 137.

³⁴ Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, 360; Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 236; Пижурица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 215. За народне говоре види: Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 303; Милетић, *Црмнички говор*, 533–534; Пижурица, *Говор околине Колашина*, 205–207; Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, 120; Милија Станић, *Ускочки говор II*, Српски дијалектолошки зборник, књ. XXII; Београд, 1977, 65.

2. У следећим примјерима инструменталом са предлогом *под* означава се период вршења глаголске радње. Наведени примјери могли би данас гласити за *вријеме Душана, за вријеме Стефана* или у *вријеме Душана, Стефана*:

што му је прадјед дао прабаби кад се вјеривали иошт *под Душаном* ПВД, 22,121, кои є юшъ *подъ Стефаномъ* *кралћмъ Србскимъ* одобренъ быо Ч 1,125.

Овакве конструкције карактеристичне су и за језик старијих писаца предвуковског и вуковског периода с црногорског говорног подручја³⁵, као и за народне говоре³⁶. У Љубишином језику предлошко-падежна веза *под* + *инструментал* лексикализује се називом владара чијом владавином је детерминисан неки временски период.

Локативне синтагме

1. Локативне синтагме са предлогом *о* употребљавају се да покажу временску напоредност означавајући вријеме које је приближно ономе што је означено именом у овом падежу, и за означавање тачног времена у ком се врши радња управног дијела синтагме³⁷. Именска ријеч најчешће представља неки празник или светковину чиме се Љубиша слаже са стањем забиљеженим у језику старијих црногорских приповиједача, као и у народним говорима сјеверозападне Боке³⁸:

Овђе у Бечу *о благовјести* 869 П 14, Р. ће доћи тамо *о нашој вељој гости* П 52, растурио *о Савинудневу* на сва четири вјетра ГО 2, *О klimenudne gazdi mu Markoviću krsno ime ШМ 4, Danas, o vašemu najvišemu svetcu doh ШМ 21, Napunila petnaestu godinu o Maloj Gospi ПЦП 31, on je vidio curu o Trojičinudne ПЦП 45, sve napreduje kao trava o gjurgjevudne ПЦП 134, Kad je bilo o Ivanjudne ljetnome ПЦП 158, Kad negdje o Спасову* приспијемо тамо ПВД 1,9, *Негдје о ускрсу* зовне ме Господар ПВД 2,16, *Негдје о Божићу* забоље ме под лијевом сисом ПВД 3,18, *О Ђурђевудневу* окупе се Туђемили ПВД 7,31, *о ускрсу* шарају јаја ПВД 11,56, да вас град не бије *о илинудневу* а смрзлица *о ђурђеву* ПВД 20,111, да će *о пролјеци* дићи у Русију ПЦП 134, *vazda o sutrašnjemu dnevni ПЦП 26.*

³⁵ Исп. Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 236.

³⁶ Павловић, *Падежи у говору северозападне Боке*, 66.

³⁷ Стевановић, *Савремени II*, 504–505.

³⁸ Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 237; Пижурица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 227. За говоре види: Павловић, *Падежи у говору северозападне Боке*, 80.

Временска употреба *о* + *локатив* у савременом језику је ријетка и семантички ограничена, јер се појављује обично у случајевима када именица означава неки празник³⁹.

2. Локативне синтагме са предлогом у означавају цио временски тренутак за који је нешто везано, или дио оног временског појма који се дотичним именом означава⁴⁰:

У моме поласку из Будве П 15, *У повратку* из Боке П 16, *корилице посланици да сам изашао у осудном часу* П 18, *Катилина у првој младости* бы окривлѣнъ С 15, *еръ негома у законитомъ року* изниѣти име чисто С 18, *Гласаше се у томъ времену* С 17, *У јутрА* рано пошао сам П 52, *немој у веће trista а у jutru ništa* ПЦП 13, *У првијета kokotima* диже се Катна ПЦП 28, *Ovo se sve dogodilo у једном једином дану* ПЦП 52, *У повратку pripita Bembo Stevana* ПЦП 57, *уђе у Јунију мѣсецу* у Црну Гору Ч 1,129, *Mного putah и vedrim noćima/...* Naumiše popeti se gori ПР 2,165, *Как' и malu roku ti nabavi/ Tol'ko kućah, livadah и pronjah* ПР 2,165,

и карактеристичне су за језик М. Миљанова и Вука Поповића⁴¹.

Забилежили смо и локативни облик умјесто акузативног у следећем примјеру: *Кад било у зори* подрани Дебеља ГО 2.

Свакако је необична у језику нашег писца и генитивна конструкција која се јавља умјесто локатива са предлогом *у*: *Да је почем живио средњег вијека*, можда би га пратила судбина Хусова и Галилејева Ч 10,138.

3. Дјелимично одговара стању у црногорским народним говорима⁴² и језику старијих црногорских приповиједача⁴³ употреба лока-

³⁹ Tatjana Batistić, *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, 3, Beograd, 1972, 134; Милка Ивић, *Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, XXII, Београд, 156.

⁴⁰ Стевановић, *Савремени II*, 498–499.

⁴¹ Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 236–237; Пижурница, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 221.

⁴² Исп. његову употребу у црмничким, СК-Љ, бјелопавлићким говорима (Милетић, *Црмнички говор*, 498; Пешикан, *СК-Љ*, 193; Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, 155–156). Није забилежена у Мрковићима (Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 317); источноцрногорским (Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*, Јужнословенски филолог, XIII, Београд, 1933–1934, 110).

⁴³ Ова конструкција фреквентна је у језику М. Миљанова, В. Поповића, Л. Томановића (Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 237; Пижурница, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 231; Суботић, *Језик Лазара Томановића*, 230). Забилежена је само у једном примјеру код Петра

тивне конструкције са предлогом *при* у темпоралном значењу, којом се потврђује истовременост вршења глаголске радње с појмом означеним локативом. Овакву напоредност у којој се истиче значење процесуалности зависног члана синтагме налазимо у следећим Љубишиним примјерима:

При поласку од овђе у Пешти П 17, *И при изборима* имаћеш виши уплив П 47, Он ће доћи *при отвору* сабора П 61, роћне чоплiti pleće peciva што бјаху разрезали *при ручку* ШМ 10, *Pri kraju* godišta 1768 ШМ 42, *Nijesu stari birali sveca*, no su im ga kumovi nadijevali *pri krštenju* ПЦП 28, *nastavi knez pri polasku* ПЦП 54, *Pri despotovu pogrebu* био је присутан и *Iguman Sefarin Popović* ПЦП 85, *rak pročitani pismo pri pogrebu* ПЦП 210, Мислио сам *при поласку* на повратак ПВД 2,17, *Кад били при ручку*, поче Бокијељ да се жали ПВД 3,18, *Јошо припита жену при ручку*, што је с Бајом шапћела ПВД 12,59, што је *pri prvome izdanju* укинula ugasna cenzura Ч 5, које је положио *при првом уласку* у ову дворану Г 29, 13.

Из наведених примјера да се закључити да се ова одредба поред временског значења често употребљава и да означи околности у којима се нешто врши или збива.

4. Значење напоредности понекад имамо и у локативним конструкцијама са предлогом *на*: Но је прјека нужда да ми *на првом сјелу* сабора ударимо П 14, *Na ognjenoj Mariji* udare turci jurišem na grad ПЦП 63, чиме се Љубишин језик слаже са језиком Лазара Томановића⁴⁴.

У говору сјеверозападне Боке предлошко-падежне конструкције *на* + *локатив* и *у* + *локатив* лексикализују се лексемама које у својој семантици садрже аспект трајања у времену⁴⁵, тако да се језик С. Љубише не удаљава од стања у народним говорима.

СИНТАГМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ ПОСТЕРИОРНОСТИ

Постериорност се дефинише као смјештање радње или стања у временски период послје времена, или онога што се карактерише особинама времена, изреченог именским дијелом синтагме⁴⁶.

1 (Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 224). Није евидентирана у *Мемоарима Анта Даковића*, као и у језику владике Данила (Остојић, *Језик Мемоара војводе Анта Даковића*, 166–167; Младеновић, *Језик Владике Данила*, 174).

⁴⁴ Суботић, *Језик Лазара Томановића*, 224.

⁴⁵ Павловић, *Падежи у говору северозападне Боке*, 66–67.

⁴⁶ М. Ивић, *Из проблематике падежних временских конструкција*, 166.

1. Генитивне синтагме са предлогом *послије* могу означавати неодређену или одређену постериорност, у зависности од тога да ли се постериорност одређује ближе или не⁴⁷. Генитивним синтагмама са предлогом *послије* у језику нашег писца чешће се одређује вршење радње, стања после онога што означава име у датом падежу без истацања неких момената који би прецизирали ту постериорност:

Посље дугог препирања ја му одрежито рекох П 6, *послије дуге дебате* обећа ми П 43, *poslije duge i mične plovidbe*, dohvati se kraja na Ižmiru ПЦП 65, гдје је *poslije smrti despotove* napisao glavne crte njegova života ПЦП 85, Ivanbeg se zgrozi, пак, *poslije poduzeg muka*, progovori ПЦП 231, Хајдук се дубоко замисли, пак *послије дужег мучања* рече ПВД 13,68, Da upravljам zaruštenim stadom/ *Posle smrti* Lava Rimskog папе ПР 2,190.

Свакако, нијесу непознати ни примјери одређеније постериорности, у којима се прилошко-падежним конструкцијама и прилошким изразима ближе одређује радња означена управним глаголом, као у примјерима:

Послије двије године страшне борбе П 26, али *три дана* посље рече ми да ће то одгодити П 61, *послије три брзојава* П 62, *Poslie dvie godine odmora* od političkog rada Ч 4, *Poslije nekoliko minuta* нј. пр. kрену natrag Г 18.

Употребом ове конструкције Љубишин језик се уклапа у данашње књижевнојезичке узусе, као и у језик писаца претходника и савременика⁴⁸.

2. Временски однос једног појма према другом може се одређивати генитивом са предлогом *иза*. У овој служби предлог *иза* у савременом језику има синтаксичко-семантичку вриједност предлога *послије* и *након*⁴⁹. У Љубишином језику налазимо га у примјерима:

Иза тога пох да му честитам П 43, ти ћеш доћи *иза мене* у Беч П 50, јер је твоје писмо дошло *иза њега* П 53, *Иза Проклетог камена*, рад би да Отаџбина прештампа крађу и прекрађу звона П 63, Ево три пут *иза мојих дана* ГО 3, Odili neggje *izza toga* Mahini da hvataju vjeru ШМ 9, Jekaterina nebi carevala *izza ziva mužа* ШМ 17,

⁴⁷ Исп. Живојин Станојчић, *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића, I, Синтагматски односи*, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 4, Београд, 1973, 56–57.

⁴⁸ Стевановић, *Савремени II*, 342; Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 214; Стевановић, *Речник Петра II*, 100; Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 237–238.

⁴⁹ Стевановић, *Савремена II*, 267.

Malo *izza toga* dogovore se ШМ 29, *Iza ovoga žalosnoga prizorja*, posijedaju svi na oko ПЦП 168, pak jedva čekam da se *iza dnevi* vratim ПЦП 235, Uljagne *iza dnevi* pred Providnika ПЦП 252, У горњој Зети догодило се *iza мојујех дана* једно чудо ПВД 13,61, пак ти се *iza игре* не мили вечерати ПВД 14,80, који су карактеристични и за друге старије писце са црногорског подручја⁵⁰.

3. Генитивна веза са предлогом *након* ријетко се јавља у Љубишином језику, што је и разумљиво јер су заступљене друге конструкције у значењу постериорности. Овом особином Љубиша се слаже са језиком црногорских писаца претходника и савременика⁵¹. Примјери:

Ту је зазрех први пут; па другом *након године* ПЦП 2,382, *Наком године* отели крава јуницу ПВД 18,102, *Наком године* изваде ојађели топ ПВД 21,115.

4. Генитивна синтагма са предлогом *од* у језику нашег писца означава да се почетак радње или стања поклапа са термином означеним именом у генитиву и да радња тече континуирано и са нарочитим интензитетом:

премда се *од прије* хтијело П 16, морао бих и зато *од конца Рујна* у Котору бити П 39, *Од времена мога повратка* из Беча П 59, *Evo od blagovijesti* sve njeke trave vari i previja ШМ 2, *Od toga dana* poče Sćeran zbilja carevati ШМ 25, *što od Kosova* još neizustiše ШМ 40, pomorci svoje zavjete polažu *od pamtivjeka* ПЦП 3, *Ovo su zla*, koja se pomiču još *od viteškijeh doba* ПЦП 8, kad li me čekaju sva tri *od zore* ПЦП 13, pak *od starine* osta običaj da na taj dan kuhamo varice ПЦП 25, da su tako naše babe gatale *od pamtivjeka* ПЦП 26, То је кућа *od starine* јуначка и čazbena ПЦП 232, Ту ти је Вукац запао да шићари *od zore* ПЦП 2,380, Posla Gospod pedepsu veliku/ Takvu sušu, kakve nije bilo/ *Od vremena proroka* ПЦП 2,96.

Наглашена употреба ове конструкције карактеристична је за наше старије писце с црногорског говорног подручја⁵².

⁵⁰ Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 208; Пижурница, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 184.

⁵¹ Пижурница, *Језик Андрије Змајевића*, 341; Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 225; Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 238.

⁵² Исп. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 202; Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 239; Пижурница, *Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 192; Суботић, *Језик Лазара Томановића*, 197.

Забилежили смо и примјере генитивне конструкције од именице у плуралу са предлогом *о* у функцији означавања времена, у којима се огледа веза са народним говорима црногорским⁵³:

Došao mi je glas iz Kotora još *о poklada božićnijeh* ПЦП 135, blago je došlo u čarapama govegijjema još *о poklada* ПЦП 144.

5. Постериорност у језику Стефана Љубише нарочито је изражена локативним конструкцијама са предлогом *по*, као у примјерима:

Молим *по прочитању* спалити П 17, Ја сам *по затворА* Сабо-ра остао у Бечу П 49, које ми је стигло *по његову* у Трст *поласку* П 53, *kako se по смрти* Petra III oglasio Carem ШМ 12, *а по руčku* odprati do prve straže Crnogorske ШМ 40, *По večeri* Katna uzme brašna polu šenična ПЦП 28, prodali duždu braća Bašiči pete godine *по Kosovu* ПЦП 56, *По смрти* vladike Save nareku mu Crnogorci ПЦП 179, *по смрти* nije kajanja ПЦП 224, *По liturgiji* izagje iguman krstom u rusi ПЦП 272, *По Ивановој смрти* живио Вук већ стар и грохнуо у дворима Ђурђа Црнојевића ПВД 3, Сутрадан *по вјенчању* и *обједу* примисмо дарове ПВД 23,128, Једне године *по Божићу* сретох ПВД 27,149, *По његовој смрти* preuzme crnogorsko vladanje něki Ivanović Ч 2,209, *По његовој смрти* одмијени га синовац му Сава Љубиша Ч 11,6.

Употреба локатива са предлогом *по* у означавању постериорности фреквентна је и у језику писаца XIX вијека са црногорског простора, као и у народним говорима, тако да ова веза у језику нашег писца није другачијег већ народног карактера⁵⁴. Употреба локатива са предлогом *по* у овом значењу у савременом језику је све мање у употреби и умјесто ње се употребљава предлог *послије*⁵⁵.

СИНТАГМЕ ЗА ОЗНАЧАВАЊЕ АНТЕРИОРНОСТИ

Антериорност се као и постериорност карактерише истим односом неодређености, с једне, или прецизирања времена, с друге стра-

⁵³ Исп. овакве и сличне примјере у Црмници – *о свечева, о поста, о Цвијета, о поклада* (Милетић, *Црмнички говор*, 496).

⁵⁴ Види: Стевановић, *Савремени II*, 510. Испореди широку употребу ове конструкције у језику Петра I (Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 225); М. Миљанова (Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 238); В. Поповића (*Употреба надежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића* 227). За народне говоре исп. Милетић, *Црмнички говор*, 498; Ђупић, *Говор Бјелопавлића*, 136; Станић, *Ускочки говори II*, 81.

⁵⁵ Милка Ивић, *О предлогу по у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, XIX, књ. 1–4, Београд, 1951–1952, 192–193.

не, у коме радња или стање долази у односу на временски појам изражен одређеним падежом⁵⁶.

1. Генитивне синтагме са предлогом *прије* као и у савременом језику одређују вријеме радње, стања или збивања које претходи појму с именом у генитиву⁵⁷. У следећим примјерима имамо неодређену anteriornost без истицања неких момената који прецизирају то вријеме:

Да сам изашао *пријед расправе* П 18, Иошт *прије мог одалења* П 19, Свако именоване неће слѣдити *прие Децембра* П 24, *Прије његова поласка* рекао ми је П 61, *Прије Божића* послаћу вам обе П 63, којима се *i прије личног видjenja* душе наше grle П 66, *pozatvaraju dućane прије мрака* ПЦП 22, *izdanoj u Prizren 17 prosinca 1355, na godinu прије његове напрасне смрти* ПЦП 47, *diže se Лука прије сванућа* ПЦП 152, *da se прије смрти namjerim na duhovnika boleća* ПЦП 227, *Nije ti to dosta, krvo, da si ga u grob složio прије reda i vremena* ПЦП 241, могла би ми и *прије рока* која пара канути ПВД 1,7, отпаде их половина *прије трке* ПВД 7,32.

Понекад имамо и примјере одређеније anteriornosti, с прецизирањем времена у коме се радња или стање јављају у односу на временски појам у генитиву:

да се окупимо у Задру 8 данах *прје Сабора* П 8, Примио сам прочитајем ваш лист, а два дана *прије њега* један други П 18, он ми каза да је тај налог добио један дан *прије свог кретања* П 54, ја *mnim da će прије два мјесeca* rupiti vojsku s istoka ПЦП 172, пак је министарство *прије двије године* било принуђено... поставити многа политична поверенства Ч 11,12.

2. Генитивна конструкција са предлогом *до* означава вријеме које тече од почетка појма с именом у генитиву, а понекад и до њеног краја. То нам илуструју следећи примјери који су веома бројни у Љубише:

да *до Илина дне* П 2, да се скроти *до времена* П 8, Чекаћу те *до свега Априла* П 15, Ја ћу се бавити овђе *до великог петка* П 19, ова би се радња довршила *до зиме* П 27, ваш *до мотике* Стефан П 27, Но треба шутити *до скорог рјешења* П 31, 51, ваш *до смрти* Стефан П 43, Твој *до гроба* Стефан П 44, убећаше увући се

⁵⁶ Види Станојчић, *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића, I, Синтагматски односи*, 60.

⁵⁷ Стевановић, *Савремени II*, 342.

до зоре у Цицерона С 28, пратили би те срам и гриза *до гроба* ГО 8, *nesrava ni do prvijeh kokotah* ШМ 10, да му је чува и његује *до вјенчања* ПЦП 8, Овакво несретње стање трајало је *до nove žetve* ПЦП 52, *Ћекам Ružu sutra na brodu do ručka* ПЦП 76, та су причања *до данашњег дана* доживјела у народу ПВД 3, него сваке лежи *до подне* ПВД 2,14, своје обичае непогазити чак *до скорошњи крвави времена* Ч 1,123, Дубровник *е све до свршетка 18 гъ вѣка* живио воляњ Г 1,2,

као и у језику Петра I, Марка Миљанова, Вука Поповића, Лазара Томановића, чиме се наш писац не удаљава од традиционалних узуса свога времена⁵⁸.

3. Предлог *уочи* који са генитивом самосталне ријечи означава вријеме непосредно пред појмом с именом у овом падежу није чест у Љубишином језику. Овај предлог углавном је везан за имена црквених празника или светаца, или неких важних друштвених догађаја⁵⁹:

како сам му рекао, *у очи свјецких догађаја* П 12, *и очи brantindana* бјеже *pokрила magla čitavu hrpu visokijeh planina* ШМ 1, *у очи препорођаја* источнијех народа ГО 11, а *у очи ускрса* није ни ока затворила ПВД 13,62, *uglave Iguman i Druško da zvona dogju и очи Arhangjelova dneva* ПЦП 263, *Ali и очи rata, što nam prieti* Ч 4.

4. У Љубишиним текстовима, додуше ријетко, налазимо примјере временске употребе датива са предлогом *к*, у значењу испред времена који је означен именом у дативу:

К вечеру се небо од свукуд загушти ПВД 13,72, а *ноћ превали к другој половини* ПЦП 196, *Pa kad doba к jeseni obrate/ Te se stabla okite* ПР 1,145.

Овакви примјери јављају се у језику неких старијих црногорских писаца, такође у Вуковом језику, као и у ровачким говорима, па је сасвим разумљива њихова појава у језику Стефана Митрова Љубише⁶⁰.

⁵⁸ Исп. Остојић, *Језик Петра I Петровића*, 210; Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 239; Пижурџица, *Употреба падежа у језику Стефана Митрова Љубише и Вука Поповића*, 182; Суботић, *Језик Лазара Томановића*, 199.

⁵⁹ Исп. сличну употребу у језику М. Миљанова (Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 239).

⁶⁰ Стевановић, *Савремени II*, 376. Исп. у Вука удаћу се *к јесени* (Вук Карацић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечима, Српска граматика*, Беч, 1818, (Приредио Павле Ивић), Београд, 1964, уз ријеч *ошаф*, 537). Забиљежен је у језику А. Змајевића (Пижурица, *Језик Андрије Змајевића*, 345). Види Пижурица, *Употреба падежа у говору Роваца*, 157.

5. За одређивање антериорности Љубиша употребљава акузативне (чешће) и инструменталне (ређе) конструкције са предлогом *пред*. Овим предлошко-падежним везама означава се вршење радње непосредно прије оног времена означеног именом у зависном падежу:

– као ономе Грбљанину што је попио у Иока на веља врата двије чаше *пред бој* П 57, *pak ga pred zoru zajme vezatijeh ruku pud Kotora ШМ 36, pred zoru lijegaju ПЦП 11, dvije negjelje pred Božić, sastanu se oba pobratima na ugovorenome mjestu ПЦП 139, što si Bogu sgriješio da se pomamiš pred božić ПЦП 141, Skupi se pred noć selo na zbor ПЦП 150, Jedva pred veče dogju doma ПЦП 154, Кад било пред зору, почну вођи куљати цријева ПВД 1,7, Пред вече оборе Турци врата ПВД 1,10, Кад било пред зору почео да бије вјетрић ПВД 4,24, ево ти чђек у мене, један дан пред саму ноћ ПВД 17,97, дођи пред ноћ у Кртоле ПВД 33,150,*

– Као *pred nekijem čudom* нијесам никад у свом дану *tvrgje usnuo ПЦП 189, kad bilo pred zorom, snijeva mu se ПЦП 271, Пошљи ви ја попа пред зором ПЦП 2,380, Kad se trgnem od sna pred svanućem ПР 3,376.*

Темпорална употреба инструментала са предлогом *пред* позната је и Љубишиним савременицима⁶¹, а у данашњем књижевном језику прије би се употребила предлошко- падежна веза *испред + генитив*.

Са значењем предлога *пред* забиљежили смо и један примјер акузатива са предлогом *у*, који означава вријеме које се одвија непосредно испред појма означеног именом у акузативу: *жао ми је што није сам видио Рацкога у његов пролазак П 4.*

На основу изнијетог материјала можемо закључити следеће:

Љубишин језик одликује се мноштвом падежних синтагми за означавање временских односа. Употреба појединих предлошко-падежних веза ни по чему се не разликује од стања у данашњем савременом језику. За означавање напоредности у језику нашег писца употребљава се темпорални генитив, као његов синоним темпорални акузатив, а забиљежили смо и знатно шири опсег употребе темпоралног инструментала у односу на савремени језик. Од архаичнијих издвајамо генитивне конструкције са предлогом *за, иза*, акузативне са предлогом *уз*, инструменталне са *под*, локативне с предлогом *о*, типичне за језик старијих црногорских писаца XIX вије-

⁶¹ Глушица, *Језик Марка Миљанова*, 240.

ка и народне говоре. Кад је ријеч о систему падежних облика за означавање постериорности, издвојили бисмо примјере генитива са предлогом *иза* који у савременом језику има синтаксичко-семантичку вриједност предлога *послије* и *након*, генитивне конструкције од именице у плуралу са предлогом *о* (*о поклада*) у функцији означавања времена који су одлика народних говора, локатива са предлогом *по* (*по смрти*, *по ручку*), као и употребу датива са предлогом *к* (*к јесени*) који се јавља и у Вуковом језику и неким црногорским говорима и инструментала са предлогом *пред* (*пред зором*) за означавање антериорности.

Иако у структури његовог дјела преовладавају временске конструкције својствене књижевном језику, Љубиша је често између књижевних и дијалекатских облика посезао за овим другим желећи да што вјерније представи богатство народних говора, јер су му „приповијести омилиле с чистоће језика, с народнијех облика” и што их је чуо „из устију народа нашега на југу, гдје је матица и ковница пучких умотворина”⁶². Љубиша тиме није нарушио цјелисходност књижевног језика, и свакако је тим дијалекатским облицима оставио драгоцјен извор за сва будућа лингвистичка истраживања.

Miodarka TERAVČEVIĆ

TEMPORAL CASE CONSTRUCTIONS IN THE LANGUAGE
OF STEFAN MITROV LJUBISA

Summary

The subject matter of this paper is the functioning of the system of temporal constructions in the language of Stefan Mitrov Ljubisa. The author of the paper set herself the task of researching to what extent the temporal constructions are present in his language, how much he derived from the dialect and the language of predecessors and contemporaries, and how close he came to modern language.

⁶² Стефан Митров Љубиша. *Животопис*, Српска зора, Беч, 1878, (штампарија В. Хајнриха), 35.

Војо Станић, *Трпеза*, 52 x 100, уље на платну, 1981.